

Nogle Aktstykker

vedrørende Svenskekrigen 1657—60.

Af K. C. Rockstroh,

Kaptajn, forhen Hærarkivar og Chef for Hærens Arkiv.

Efterfølgende Aktstykker, der findes i Rigsarkivet, Krigskollegiets indkomne Breve 1674 under Wallund, har en vis Interesse for Kendskab til Forhold i Jylland under nævnte Krig. Oberst Anders Sandbergs Paategning er egenhændig, medens de andre Aktstykker skønnes at være affattet af en Prokurator el. l. i Varde eller Ringkjøbing, Tingsvidnet af Varde Byting dog af Byskriveren.

Ole Nielsen Kjøbenhavn, hvis Pengeforhold Akterne drejer sig om, havde Hjemsted i Varde. Efter at hans Hjem og Hustru var plyndret, og han selv dræbt af vore Allierede, gifter Enken sig 2. Gang med Rytteren Jens Nielsen Wallund, der antagelig 1670 overtager et Halvbol (Gaard) i Strelev. — Den i Aktstykke I nævnte Peder Nielsen maa være den samme Mand, som i II kaldes Peder Kioldbech.

Nr. I.

Højædle og velbaarne Herre Herr Rigsmarskal.¹⁾

Hans *Excellence* i dybeste Ydmyghed foraarsages jeg fattig Kvinde, Lisbeth Frandsdatter /: boende i Streløf Sogn i Nørre Herred udi Jutland paa et lidet Halvboels Ryttergods²⁾ :/ højst nødtvungen at andrage

den Uret og Skade, mig er tilføjet. Og er dermed beskaffen kortelig som følger: A^o. 1656 den 20. August haver min første Mand Olle Nielsen Kjøbenhavn, da tjenende under *Soldatesked*³⁾, til en under Kompagni med hannem ved Navn Vesti Lasen en liden Seddel udgivet paa — 21 Slettedaler⁴⁾ 2 Mark 4 Skilling, som lyder, at Vesti Lasen samme Penge af hans faldende *Kvartal*⁵⁾ skulde annamme. Som ej lyder enten paa Arvinger, Skadesløshed, langt mindre Rente, og endnu videre af samme løse Seddel forsees[?]. Og efter at forskrevne min Mand af de *allierede* Krigsfolk⁶⁾ udi Jutland næstforleden Fejdetid er bleven ombragt⁷⁾, og jeg da elendig med mine faderløse smaa u-fødde Børn i største Armod geraadede efter hosfølgende Tingsvidnes⁸⁾ videre Indhold: Da haver jeg været foraarsaget offentlig paa Prædikestolen at ladet afkyns dige, mig intet med noget Boets Fattigdom at befatte eller til hans efterladte Gæld at svare i nogen Maader. Ikke desmindre, alt sligt u-agtet, befindes Peder Nielsen Borch, boende i Tarp⁹⁾, paa fjortende Aar derefter /: at samme Seddel er udgivet :/ paa forn[ævnte] Vesti Lasens Vegne som fuldmægtig og Anno 1669 forhverver Dom over mig for samme Penge efter forn[ævnte] løse Seddels Indhold.

Og som Vesti Lasen nu er ved Døden afgangen, efter slig Beskaffenhed haver min idzige¹⁰⁾ Mand¹¹⁾ *supplicando* saadan andraget for Obrist Anders Sandberg¹²⁾ næstforleden Aar, hvilken Herr Oberstens Svar¹³⁾ paa samme *Supplication* er at fornemme, han ikke samtykker nogen Udlæg eller Vurdering udi vort Bo imod Kongel. udgangne Rytter *Ordinance*.¹⁴⁾

Da enddog sligt ikke haver kunnet frugte, haver bemeldte Peder Nielsen Borch nu næstforleden sidst in Juni Maaned taget Udlæg hos os for = 41 Slettedaler 2 Mark 8 Skilling, som er 20 Daler¹⁵⁾ mere, end

Seddelen omformelder — hvilken 18 Aars Gæld dog ikke nu med Rette kunde søges, eftersaasom jeg for rom Tid og mange Aar siden samme Gæld offentlig haver ladet afkyndige og fragangen, ikke at svare til. Hvorover vi fattige Folk ved slig uretmæssig Medfart ere saagodtsom ganske *ruineret* og Stedet snart maa *kvittere*: Medmindre Hans *Excellentz* vilde gunstigen komme os til nogen Hjælp og Undsætning.

Indflyer derfor til Hans Excellentz Herr Rigs Marschall og udi dybeste Ydmyghed bedende: At ville vores betrængte Vilkaar gunstigen ansee til at forhjælpe vores Fattigdom og fratagne Midler os maatte erstattes af samme Peder Nielsen Borch, som det fra os ved Udlæg haver taget /: Efterdi Herredsfogden er død, som Dommen haver udstedt :/ og vi ikke Middel haver, Sagen videre til Landsting at kunne *appellere*, hvilket ske kan, om Hans *Excellentz* gunstigen vilde lade Ordre og Befaling udgaa til Oberst Anders Sandberg at ville være os beforderlig at tilholde forn[ævnte] Peder Nielsen Borch at svare /: til noget, om ikke alt :/ at til Stede skaffe vores fratagne Midler, saasom Peder Nielsen dog haver efter hosfølgende *Attest*¹⁶⁾ for *obligeret* sig at holde Herredsfogden fri, om nogen imod Dommen vilde *prætendere*. Saa vi fremdeles kunde blive ved Stedet, give og gøre efter Kongl. Ma. naadigst udgangne Rytter-*Ordinance*.

Saadan Hans Excellentzies høje Naades Gunst vil Gud rigeligst belønne.

Og udi allerdybeste Ydmyghed vil ervarte Hans Excell. gunstige og beforderlige Hjælp til nogen god Fortrøstning.

Datum Kjøbenhavn d. 7. Septbr. 1674.

Eders *Excellentzies* allerydmygste Tjenerinde

Lisebeth, Niels Jensen Wallunds.

Nr. II.

Højædle, velbaarne Herre, min mægtige og gunstige Øvrighed, strenge Herr Oberste Anders Sandbiørg.

Paa det allerydmygeligste foraarsages jeg Niels Jensen Wallund, boendes i Strelleff Sogn paa et lidet Halvboel Ryttergods, for Hans Excellentze at andrage, af Aarsag at En navnlig Peder Kiøldbech ved Retten for nogle Aars Tid siden haver gjort Ansøgning for nogle Penge, som min Hustrus første Mand, da han tjente under Soldatesken i Glückstadt, til en anden af Kompagniet skyldig skal være blevet, hvilke Penge efter hans Brev skulde betales til da førstkommende *Kvartal*, som faldt, hvorefter min Hustrus Mand i den korte Fred¹⁷⁾ blev forløvet at rejse herved i Landet¹⁸⁾ at have noget Opsyn med sin betrængte Hustru og Børn. Desimidlertid er han af det brandenburgske Krigsfolk¹⁹⁾ /: af den Aarsag, de hannem en Svenske antog :/ ihjelskudt²⁰⁾, hvorefter hans Hustru saa aldeles sit Gods er af fornævnte Krigsfolk berøvet, at hun ikke havde det, hun kunde skjule sig udi, saa at andre medlidende Mennesker hende Klæder og anden Levnedsmiddel tilskikkede, som ellers udi sin Elendighed med 3 smaa Børn maatte forkommet. Dog saadant usagtet at hende ganske intet var efterladt til at betale sin Mands Gæld, og af Prædikestolen i Varde offentlig blev advaret, at hvo nogen Gæld efter hendes salig Mand havde at fordre, de skulde søge hendes Bo, og hendes salig Mand sig ikke anderledes obligerede, end at de laante Penge af den næste ventende *Kvartal* skulde af *Kreditoren* annammes, og ej hans Efterlevende, enten Enke, Børn eller Arvinger, skulde dermed besværes. Og ikke tvivles paa, at den, som Pengene udlaante, der havde Magt til at annamme sin Betaling af hendes Mands Gage, og udi hendes

Mands Fraværelse blev hos *Kompagniet*, jo haver gjort Ansøgning og naaet sin Betaling: Saa haver dog forn [ævnte] Peder Kioldbech faaet en Dom for benævnte Fordring, vort Bo ved Nam²¹⁾ at søge. Jeg derfor allerydmygeligst til Hans Excellentze, min højgunstige Herre, Herr Oberste og /: næst Gud :/ mægtige Forsvar indflyer i visse Haab, at jeg efter Kongl. *Majestæts* allernaadigste Rytter-Forordning hos min højgunstige Herr Oberste Beskærmelse nyder, at ikke vort fattige Bo og ringe Middel ved saadan Medfart og uformodelig gammel Gældsfordring os skulde fra komme. Gud ville vi samtlig igen ydmygeligen anmode, han saadanne Miskundhed ikke lader blive ubelønnet — under hvis Beskærmelse jeg Hans Excellentze med ganske adelige Hus og Alt kært havende troligen vil have befalet.

Datum Streleff, den 25. Maj Anno 1673.

Hans Excellentzis ringe og ydmyge Tjener

Niels Jensøn Wallundt.

Nr. III, paategnet Nr. II.

Eftersom Niels Jensen Wallund, som besidder den »Boelleg« udi Nør-Torp (Tarp), Errich Claussen til forn paaboede, som til mit naadigste anfortroede *Regimente*²²⁾ er udlagt, haver været hos mig med denne Andragelse, da Rettens Betjener til Efterretning meddeles disse faa Linier, at de dennem ej imod Hans Kongel. *Majestæts* naadigste udgangne Rytter *Ordinantze* forgriber udi den sjette og syvende *Artikkel*²³⁾, eftersom jeg ej efter denne Niels Wallunds Angivende, om det sig ellers saaledes befinder, kunde samtykke noget Udlæg eller Vurdering derfor udi hans Bo at ske, som overskrevne 7. *Artikkel* videre omformelder

— hvilket Herredsfogden udi Nør-Herred og de *Interesserede* saa kortelig til Efterretning meddeles.

Actum, Quelstrup, den 2. Juni A^o. 1673.

Hans Kongl. Maytt. bestalter Oberste til Hest

Anders Sandberg
mpp.

Nr. IV.

Lauridtz Hanssen Bagger i Dommers Sted udi Byfogdens Fraværelse, Tingskriver Olluff Berendtzen, de otte Mænd nemlig Peder Anderssen Ulf, Anderss Jonsen Skomager, Anderss Lønborg, Nielss Rambertsen, Søren Sørensen, Anderss Ibssen, Peder Anderssen — disse syv vare i Retten tilstede, hørte og saa hvad *passerede*: Gøre Alle vitterligt, at Mandagen den 13. Juli Anno 1674 for Retten fremkom paa Varde Byting Lissebeth Frandtzdatter, Salig afgangne Olluff Nielssen Kiøbenhafns Efterleverske, og var begærende et Kundskab hendes sal. Mands ærlige Levnedshold og Afsked²⁴). Hvortil fremstod at vidne efterfølg[ende] Mænd og Borgere *ibid.* nemlig Simen Christenssen Glarmester, Tomass Nielssen Münch (Munch?), Hanss Pederssen Remmer²⁵), Lauridtz Madsen Murermester, Nielss Schade, Nielss Nielssen Juel (Juel?), Anderss Pederssen Borch, Nielss Ebbesen, Nielss Hanssen Skrædder, Jenss Nielssen Glarmester, Nielss Madtzen Lundstemarch og Michel Jensen — som ved Eed og oprakte Fingre efter *Recessen* »vundde«²⁶), at det er dennem udi al Sandhed vitterligt, at bemeldte Lissebeth Frandtzdatters Mand sal. Olluff Nielssen Kiøbenhafn blev ihjelskydt udi næstforleden svenske Fejdetid af de *allierede* Krigsfolk: først blev han anmodet (formodet?) og fortænkt at skulle være udi den Svenskes Tjeneste og desformedelst *in fürie*²⁷)

hans Boesmidler ganske berøvet — tog hannem saa bort med dennem paa Marschen²⁸) og endelig omsider ombragte og dræbte hannem, saa hans Hustrue, forbemeldte Lissebeth Frandtzdatter, med hendes smaa u-myndige faderløse Børn leve[de] igen i største Armod og Elendighed og havde til sig selv og hendes smaa u-myndige faderløse Børn ingen anden Levned's Middel videre, end Gud og kristne medlidende Mennesker vilde dennem meddele; hvorudover hun fattige, bedrøvede Kvinde var foraarsaget paa Prædikestolen at lade forkynde, hun intet sig med hendes sal. Mands Boes Middel kunde eller vilde befatte eller og at svare til noget af hans efterladte Gæld, hvorfor det derfor derved maatte forblive, efterdi Retten paa de Tider ikke blev holden eller betjent. Hvilket vi ydermere vil være geständig, hvor og naarsomhelst Behov gøres.

Actum Varde ut supra.

Lassbachr [Lauridtz Hansen Bagger].

mpp.

Oluff Berendtzen. Anderss Jenssen
Egen Haand.

— Det kan ikke oplyses, hvorledes Sagen endte, thi Krigskollegiets Protokol over udgaaede Breve (Ordre) mangler netop for Aaret 1674. Det kan dog formodes, at Fru Lisbeth og hendes anden Mand i nogen Grad har faaet Støtte hos Krigskollegiet, da Rytterforordningens Bestemmelser om Ryttergodsets Opretholdelse haandhæves skarpt, og Parret har sikkert beholdt Ejendommen. For øvrigt synes Lisbeth ikke at have næret Tvivl om, at hendes første Mand virkelig har stiftet Laanet 1656. Hvad han har brugt den efter Forholdene betydelige Pengesum til vides ikke. — Det maa formodes, at Wallund personlig som Rytter har deltaget i Felttoget i Nordtyskland 1675, hvor

And. Sandberg kommanderede en Styrke paa flere Rytterregimenter, og derefter i Skaane 1676, der førte til det meget blodige Slag ved Lund, hvor Sandbergs eget Regiment led meget store Tab, saa at Lisbeth kan være blevet Enke for anden Gang.

NOTER:

1) Johann Christoph von Körbitz (1612—82), en sachsisk Adelsmand, der kom ind i Landet som Hofkavaler hos den »udvalgte Prins« Christian (Christian IV.s ældste Søn, der døde før Fæderen) Gemalinde og blev en tro Tjener af Danmark. (Se nærmere Dsk. biogr. Leks. 2. Udg.).

2) For at skabe en Hær til Tilbagevinden af de skaanske Provinser rejste Christian V fra 1670 en fortræffelig Hær, navnlig et stærkt Rytteri. Til dettes Underhold udlagdes af Kronens Gods et stort Antal Bønderejendomme, hvis Fæstere enten skulde »ride for« Ejendommen eller stille en Søn eller anden Slægtning osv. dertil.

3) Soldatesken = den staaende (ofte hvervede) Hær. Ole Nielsen Kjøbenhavn har antagelig været hvervet Soldat og laa ifl. Aktstk. II i Garnison i Glückstadt, medens Hustruen, Lisbeth, og Børnene boede i Varde.

4) Slettedaleren var 4 Mark à 16 Skill., Rigsdaleren (Specien) 6 Mark à 16 Skill.

5) Soldaterne fik sædvanlig maanedlig en Del af Lønningen udbetalt — Resten ved hvert Kvartals Slutning som »Afregning«.

6) Krigen 1657—60 var afbrudt nogle Maaneder af »den lille Fred« 1658 (Freden i Roskilde Febr. 1658). Kejserslige, polske og brandenburgske Hjælpetropper, »de Allierede«, rykkede ind i Jylland 1658 efter Svenskernes Brud paa Freden og hjalp at fordrive Svenskerne, men huserede mange Steder paa det frygteligste.

7) De følgende Aktstykker oplyser nærmere hvorledes.

8) Aktstk. IV. 9) Tarp, Strelev Sogn. 10) nuværende.

11) Rytterbonden (Rytteren) Jens Nielsen Wallund (formentlig født i Vallund, Ølgod Sogn). Hans Supplik se Aktstk. II.

12) Anders Sandberg (1620—77), en erfaren Rytterofficer fra Krigstog i dansk og udenlandsk Tjeneste. Han var Chef for Nordjyske Rytterregiment og blev Generalmajor 1675. Efter det ulykkelige Slag ved Lund i Skaane 4. Dec. 1676 blev han uden rimelig Grund idømt Kongens Naade (eller Unaade) og afskediget. Han døde Aaret efter, som sidste Mand af Slægten her i Landet. Hans Broder, Oberstløjtn. Tyge S., var falden i Slaget ved Nyborg 1659. Dsk. biogr. Leks. — Det er ham, der omtales i Jyske Saml. 3. Rk. I, 1896—98, S. 62.

13) Paategnet Aktstk. II.

14) Den vigtige »Forordning om Land-Rytteriet i Danmark« af 5. Okt. 1670, der findes i den almindelige Lovsamling samt i »Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i det 17. og 18. Aarh.«, II, 1916, S. 505 ff.

15) D.v.s. 20 Daler 4 Skill.

16) Findes ikke ved Sagen.

17) Fra Fredslutningen i Roskilde 18. Febr. 1658 til Svenskerne, der vedblivende holdt en Del af Halvøen besat, i Aug. s. A., overraskende brød Freden og i en Haandevending erobrede Fyen og Sjælland uden Kjøbenhavn.

18) Han havde altsaa Orlov fra Glückstadt.

19) og 20) se Note 6) og 7).

21) Nam: den ældgamle Retsregel, at Kreditor paa Grundlag af en Dom var beføjet til *personlig* at udtage af Debtors Ejendele til Dækning af sin Fordring og beholde disse, indtil Debitor indløste dem.

22) Som foran nævnt Nordjyske Rytterregiment.

23) En Kreditor maatte ikke af Rytterbondens (Rytterens) Ejendele »udtage det, som han (Rytterbonden etc.) til en Plov med at drive og fornødent Sædekorn behøver« (Art. 6).

24) Naar en Soldat efter god Tjeneste fik sin Afsked fra Regimentet, modtog han fra sin Regimentschef et af denne underskrevet og forseget højtideligt Dokument, »Afsked«.

25) Sadelmager.

26) Vidnede.

27) Opbrusende Vrede, Raseri.

28) En Del af Hjælpetropperne tog Del i Fyens Tilbageerobring, en anden Del marscherede ud af Landet.

